

Romantika in nacionalni pesniki na evropskih obrobjih: Prešeren in Hallgrímsson. Uvod v tematski sklop

Marko Juvan

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
mjuvan@zrc-sazu.si

Članek je uvod v tematski sklop razprav Egilssona, Doviča in Helgasona. Oriše historiat in kontekst projekta »Kulturni svetniki evropskih nacionalnih držav«, v katerem so nastale. Na kratko označi še metodološko zaledje projekta – transnacionalno komparativistično analizo narodotvornih procesov v perifernih evropskih literarnih sistemih

Članki v pričujočem tematskem sklopu so izsledki projekta raziskovalne mobilnosti »Islandski in slovenski kulturni svetniki« (NFM-NFM-45/09), ki sta ga v letu 2011 prek slovenske ustanove CMEPIUS podprla Finančni mehanizem EGP in Norveški finančni mehanizem. Marko Juvan in Marijan Dović (Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU) ter Sveinn Yngvi Egilsson in Jón Karl Helgason (Univerza Islandije v Reykjavíku) smo skušali primerjalno in z literarnoter kulturnozgodovinskih vidikov preučiti, kako se je v slovenski in islandski književnosti – obe sta primera »malih«, »šibkih« oziroma »perifernih« literarnih sistemov (prim. Juvan, »Svetovni«) – odražal eden od najbolj razpoznavnih pojavov evropskega romantičnega kulturnega nacionalizma, t. i. nacionalni pesnik (Nemoianu; Cornis-Pope in Neubauer 11–132). Nacionalni pesnik, kakršen je za Slovence France Prešeren (1800–1849), za Islandce pa Jónas Hallgrímsson (1807–1845), je označevalec posebne kulturne vloge in izjemnega položaja določenega književnika v zgodovini nekega literarnega polja.

Tak status so si znotraj romantičnega obzorja narodnih prerodov prve polovice 19. stoletja deloma zagotovili že nekateri pesniki sami, in to na razne načine (prim. Leerssen 116–118): z načrtnim kulturno-političnim delovanjem v duhu kulturnega nacionalizma (na primer s pisanjem ali metaforiziranjem narodnih programov, z ustanavljanjem kulturnih ustanov

in medijev z narodnoprerodnim značajem, nastopanjem na javnih zborovanjih ali naslovnih straneh vodilnih glasil), z individualiziranim upodabljanjem svoje osebnosti prek konotacij izjemnosti (pesnik kot vided, žrtev, prerok, bitje s pretanjenim čutom za »duha naroda«, naravne lepote domovine ipd.), z zbiranjem in umetniško obdelavo ljudskega slovstva, z odkrivanjem ali umišljanjem domačih starožitnosti in kulturnih izročil, ne nazadnje pa z estetsko prestižnim, na osrednje evropske kanone oprtim upesnjevanjem narodnih tem (zgodovine, pokrajine, ciljev in utopij). Narodno vlogo so takšnim pesnikom za časa življenja priznavali mnogi sodobniki, ne le somišljeniki in pripadniki njihovih prerodnih krožkov, pač pa že tudi javna občila, ki so se zavzemala za narodno stvar. Toda narodni pesnik je postajal nesporno utrjena institucija šele postumno, v daljšem procesu kanonizacije (prim. Dović, »France Prešeren«): pesnikova življenjska legenda in njegovi ključni teksti so se zasidrali in reproducirali v ustanovah, diskurzih in praksah kulturnega spomina, vztrajno so bili uporabljani kot nosilna referenca za oblikovanje nacionalne identitete. Primerjalna obravnava Hallgrímssona in Prešerna tako zajema njuna literarna dela in kulturno delovanje, vloge v islandskem oziroma slovenskem narodnem prerodu romantične dobe, pa tudi družbene procese njune posmrtna kanonizacije v nacionalnega pesnika.

Ta raziskava ima pravzaprav daljšo predzgodovino in širši okvir. Že aprila 2008 smo z islandskima kolegom v sodelovanju z Joepom T. Leerssenom (Univerza v Amsterdamu), enim vodilnih raziskovalcev evropskega kulturnega nacionalizma in koordinatorjem tej tematiki posvečene platforme SPIN (gl. <http://www.spinnet.eu/home>), začeli pripravljati komparativistični projekt, ki smo ga leto pozneje prijaviли na razpis HERA (Cultural Dynamics) pod naslovom *Kulturni svetniki evropskih nacionalnih držav* (Cultural Saints of the European Nation States, CSENS). V njem smo koncepcijo nacionalnega pesnika postavili v širši evropski kontekst s pomočjo pojma »kulturni svetnik«.

Večina evropskih dežel je izbrala določene pisatelje in umetnike, ki naj bi po splošnem prepričanju predstavljali nacionalno kulturo bolje kot drugi umetniki njihove dobe. Takšnim »nacionalnim pesnikom« (Nemoianu) je bil podeljen skoraj svetniški status: tvorijo del kanona nacionalizma kot »civilne religije« (Bellah, Perkins), zaradi domnevnega transcendentnega navdiha pa naj bi imeli karizmatično moč za navdihovanje drugih. S tem so igrali ključno vlogo pri konstruiranju nacionalnih identitet. Cilj projekta je primerjati oblikovanje in kanonizacijo takšnih kulturnih svetnikov v več evropskih deželah, ki so bile v 19. stoletju vpletene v širok proces oblikovanja naroda. Kako se je njihovo delo povezovalo s »kulturnim načrtovanjem« (Even-Zohar, »Culture«), kako so bili izbrani, kako so njihova dela

reciklirali, upodabljali in določali v tisku in novih medijih, kako se je ohranjal spomin nanje itn.? Nameravamo iskati skupne vzorce in spremenljivke v načinih, kako so bili ti izbrani posamezniki izpostavljeni kot »pravi« predstavniki svojih nacionalnih kultur in kako se je spomin na njihova življenja in dejanja institucionaliziral v uradnih in poljudnih diskurzih. Metode za obravnavo te teme bodo transnacionalno primerjalne in tematske, opirale se bodo na sistemsko teorijo, koncepcijo kulturnega transfera in teorije socialnih omrežij (Even-Zohar, *Polysystem*; Casanova, Moretti, Dominguez, Espagne in Werner, Latour). Konzorcij CSENS sestoji iz raziskovalcev in podiplomskih študentov književnosti, zgodovine, kulturologije, folkloristike in religiologije z univerz v Finski, Islandiji, Irski, Nizozemski in Sloveniji. Projektna skupina bo delovala kot »vozlišče«, ki bo v raziskave pritegovala tudi informacije iz drugih držav. (»Cultural Saints«)

Čeprav CSENS leta 2009 žal ni dobil evropskega financiranja, se temeljnemu konceptu nismo odrekli. V sodelovanju z Leerssenovo platformo SPIN smo ga precizirali in fokusirali na primerjalno obravnavo slovenskega in islandskega kulturnega svetnika. Kot kaže spletišče CSENS, ki smo ga 2010 pripravili Egilsson, Helgason, Dović in podpisani (gl. <http://vefir.hi.is/culturalsaints/>), smo analogijo med tradicijo krščanskega svetništva in nacionalnimi pesniki poglobili in razvili, ujemanja med svetimi in posvetnimi svetniki pa uredili v niz stičišč na ravni njihovih življenj (*vitae*) in posmrtnega kanoniziranja. Izhodišče nam je bila teza (prim. Bellah, Perkins), da evropski nacionalizmi 19. in 20. stoletja in njihovi junaki pomenijo sekularizirano obliko moderne, civilne religije, ki je po eni strani črpala iz jezika, predstav in praks tradicionalnega krščanstva in cerkva, po drugi strani pa je s svojo močjo in vplivnostjo pritegnila pomemben del cerkvenega razumništva in ustanov (o kulturnem svetništvu na primeru Prešerna in Hallgrímssona tu razpravljata Dović in Helgason). Naše raziskovalno delo, ki je 2010 dobilo podporo finančnih mehanizmov Norveške in EGP, se bo po objavi prvih izsledkov v tej številki *PK* nadaljevalo v sklopu okrogle mize na 4. kongresu REELC/ENCLS septembra 2011 v Makedoniji.

Kot je bilo že omenjeno, sta Hallgrímsson in Prešeren nacionalna pesnika oziroma »kulturna svetnika« postala v kontekstu dveh oddaljenih literarnih sistemov, ki sta bila na prehodu iz 18. v 19. stoletje z vidika estetskega diskurza ter umetniške proizvodnje, posredovanja in potrošnje v položaju evropskega kulturnega obrobja (prim. Moretti 7–40) in na stopnji porajanja, emergence (Domínguez). Tedaj se je tudi na slovenskem in islandskem obrobju Evrope dogajal proces, v katerem se je slovstvo, ki se je v obeh okoljih sicer že ponašalo z upoštevanja vredno tradicijo (pomisliti je treba na evropski pomen islandskih sag in *Edde* ali slovenske

reformacije), preoblikovalo v lepo-slovje kot enega temeljnih atributov naroda. Estetski modus, ki je s širitvijo romantičnih idej vedno izrazil odnos do književnosti, je v tem procesu sovpadel s koncepcijo naroda kot moderne oblike zamišljanja in doživljanja skupinske identitete (prim. Juvan, »Slovenski«). Tudi na Slovenskem in v Islandiji je v obdobju romantike torej šlo za osamosvajanje literature na več soodvisnih ravneh. Kot govorica, namenjena prvenstveno estetskemu dožemanju, se je literatura ločevala od verskih in praktičnih funkcij ter v ideologiji nastajajoče meščanske družbe zavzemala položaj sodobne, domišljajske in individualistično svobodne transcendence. Kot govorica, ki poetično razvija jezik domačega ljudstva v knjižni jezik in poglavitno družbeno vez narodno profilirane javnosti, se je književnost uveljavljala na račun dotlej prevladujočega »tujerodnega« jezika oblasti in visoke kulture (nemščine oziroma danščine). Kot javni diskurz je književnost vztrajno vpeljevala in razširjala specifično območje predstav (tem, idej, podob itn.), ki je bilo v nastajajoči skupnosti modernega naroda prepoznano za podlago skupnega kulturnega spomina, zgodovine, sodobne družbene izkušnje in zavesti o lastnem etničnem in geografskem prostoru (npr. pri Hallgrímssonu motivi iz sag, folklore in narave, pri Prešernu elegična evokacija Karantanije; prim. Egilsson v tej *PKn*). In končno: s svojimi prvimi mediji, skupinami, dejavnostmi in ustanovami, vezanimi na domači knjižni jezik in predstavi svet, se je literatura osamosvajala v razpoznavno enoto družbenosti in se – s ciljem kulturne, pa tudi delne upravno-politične avtonomije – uveljavljala s pomočjo taktične izrabe institucionalnih možnosti in pogojev javne sfere, določenih s politično ureditvijo vladajoče države (Habsburške monarhije oziroma Kraljevine Danske).

Islandska in slovenska književnost sta zemljepisno oddaljeni, pripadata različnim regijama (skandinavsko-nordijski in srednjeevropsko-balkanski), različnim jezikovnim skupinam (severnogermanski in južnoslovanski) in prevladujočim religijama (protestantizmu in katolištvu), v 19. stoletju sta imeli divergentni družbeno-gospodarski strukturi in pripadali dvema večjim državam brez neposrednih stikov; tedaj tudi sami zelo verjetno nista niti vedeli druga za drugo. Toda prav zaradi odsotnosti »dejanskih stikov« med slovensko in islandsko romantično literarno kulturo v prvi polovici 19. stoletja njuno primerjanje lahko služi za laboratorijski primer komparativistične raziskave, ki se opira na transnacionalno perspektivo in evropske književnosti obravnava kot kompleksen sistem mnogosmernih in razvejenih kulturnih transferjev (prim. Leerssen; Juvan, »Svetovni«; Dović, »Literary histories«). S tega vidika se pokaže, da tudi najbolj oddaljene evropske književnosti, katerih narodne identitete so nedvomno zgodovinsko oblikovane in realno učinkujoče dejstvo, povezuje-

ta v zgodovinsko enoto širitev in lokalno prilagajanje skupnih ideoloških matric, kulturnih praks, umetniških vodil in konvencij, presenetljivo sorodne so celo oblike organiziranja literarnega življenja. Čeprav je vsaka književnost individualna, nobena od njih ni svet zase.

Spodbuda za primerjavo Jónasa Hallgrímssona in Franceta Prešerna je bil vtis, da sta bila nekakšna dvojnika, živeča daleč vsaksebi in ne da bi vedela drug za drugega (za Hallgrímssona gl. Jónsdottir; Ringler; Óskarsson). Kot v nadaljevanju nadrobneje osvetljujejo naše razprave, sta se pesnika rodila in umrla skoraj v istem času; oba sta se šolala v metropolah monarhij, pod kateri sta spadala njuna politično nesamostojna naroda (v Københavnu in na Dunaju); oba sta v 30. letih 19. stoletja odločilno sodelovala pri izdajanju narodno prerodnega literarno-kulturnega almanaha v materinščini (*Fjölur*, 1835–39, 1843–46; *Krajska čbelica*, 1830–34, 1848); oba sta v svojem okolju postala vodilna romantična pesnika in povzdignila kulturno veljavo svojih narodov; oba sta v svojem ljubezenskem in profesionalnem življenju doživljala hude pretese (tudi mnoge smrti svojih prijateljev) in s svojim nekonformizmom zbujala sume pri oblasteh in zgražanje v okolici; oba sta se v nacionalnem kanonu kot vodilna pesnika utrdila šele ob koncu 19. stoletja; obema so odkrili spomenika v prestolnicah skoraj sočasno (1905 Prešernu, 1907 Hallgrímssonu; prim. Dović in Helgason v tej *PKn*). Toda že malo temeljitejši študij – četudi v veliki meri oprt na »oddaljeno branje« (prim. Moretti 10–12), tj. na izvedenske informacije iz druge roke (žal smo se morali zanašati na posredniško vlogo angleščine) – je pokazal, da sta pesnika z vsebino svojega dela komaj primerljiva.

Hallgrímssonov pesniški opus je izjemnim estetskim kvalitetam navkljub nastajal pretežno priložnostno, po zunanjih spodbudah. Ustvarjalno je preoblikoval zlasti zglede Schillerja, Oehlenschlägerja, pesnika in botanika Chamissa ter Heineja, pri čemer se je vztrajno navezoval na forme tradicionalne islandske metrike. Njegova poezija je verjetno tudi zaradi njegovega znanstvenega, terenskega dela (z namenom sintetičnega opisa islandske naravne zgodovine je prehodil in prejezdil skoraj celoten otok) značilno težila k niansirano estetskemu upodabljanju domače krajine, njenih bukolinih ali sublimnih, tudi strašljivih razsežnosti, njene zgodovinske in naravne preteklosti (prim. Egilsson v tej *PKn*). S takšno pesniško usmeritvijo, še bolj pa s svojim naravoslovnim delom in smislom za sodobno, na empiričnem opazovanju utemeljeno znanost, kakor tudi s pisanjem znanstvene, poljudne, esejistične in pripovedne proze ter s svojo brezkompromisno literarno in kulturno kritiko se zdi Hallgrímsson bistveno drugačen od Prešerna. Ta je bil zgolj pesnik, za življenja tematsko zaznamovan kot pevec ljubezni in pozneje cenjen kot romantični klasik,

mojster sinteze zahtevnih evropskih, predvsem romanskih oblik in moderne bivanjske, ljubezenske, poetološke in nacionalne izpovedi (priložnostne razsežnosti njegovega ustvarjanja so bile potisnjene na obrobje). Hallgrímssonov opus se zdi bliže Levstiku in Jenku oziroma slovenski generaciji »vajecev« in sodelavcev *Slovenskega glasnika*. Tej slovenski publikaciji je po svojih raznorodnih vsebinah podobnejši tudi islandski almanah *Fjölhnir* (izdajali so ga v Københavnu), čeprav zaradi obdobja svojega izhajanja in sodelovanja Jónasa kaže osupljive podobnosti s *Krajnsko čbelico*, ki pa je, tiskana v Ljubljani, prinašala izključno pesništvo.

Toda površinske vzporednice med Jónasom in Prešernom, ki so nam tako rekoč na prvi pogled padle v oči, vseeno niso nepomembne. Ne toliko prek substance oziroma vsebine njunih opusov, ampak ravno prek doždevno zgolj površinskih ujemanj se namreč razkrivajo analogije v strukturnih funkcijah, ki sta jih slovenski in islandski pesnik imela za življenja in po smrti v razvoju svojih nacionalnih literatur, v 19. in 20. stoletju strukturno določenim s perifernim položajem v svetovnem literarnem sistemu. Te funkcije, ki seveda niso lastne samo Islandcem in Slovencem, pa povzemata koncepciji nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika. Hallgrímsson in Prešeren sta, kot kažejo pričujoče razprave, pesniško povzdignila svoj narod prek prilastitve osrednjih estetskih kanonov Evrope (Prešeren bolj s klasicizirajočo citatnostjo, Jónas pa z literarizacijo reprezentativnega likovnega odnosa do domače pokrajine); oba sta s tem v domači kulturni nacionalizmu vnesla kozmopolitstvo in zato v svojih okoljih zbudila močan odpor; oba sta se aktivno vpletala v kultiviranje in normiranje domačega knjižnega jezika in prizadevanja za njegovo večjo javno veljavo; oba sta bila načrtovalca nacionalno zasnovane kulture, ki sta z radikalnejših liberalno-meščanskih, individualističnih in estetskih stališč polemizirala z vplivnejšimi, a zmernejšimi, bolj utilitarnimi ali »realističnimi« kulturno-političnimi koncepcijami; oba sta bila kljub nacionalizmu dvojezična in biliterarna ustvarjalca, brez zadržkov sta objavljala v jeziku oblastnikov; oba sta se angažirala v krožku preroditeljev, ki so želeli k narodni stvari pritegniti izobraženo občinstvo prek izdajanja serijske literarno-kulturne publikacije, almanaha; oba sta pisala literaturo v prostem času in si služila kruh v intelektualnem poklicu; oba sta bila nekonformista in nekajkrat na robu družbene izključenosti; oba sta bila s svojim življenjem in delom po smrti ohranjena v kulturnem spominu in kanonizirana kot prva med pesniki njunih književnosti – proces kanoniziranja je potekal tako v ljudskih, popularnih krogih (ponarodelost nekaterih pesmi, ustne, tudi zelo profane anekdote o njunih življenjih) kakor v bolj oficialnih, reprezentativnih oblikah obravnave, uporabe, čaščenja in memoriranja (učena združenja, literarna veda, citatne navezave, proslave, spomeniki).

V nadaljnjih raziskavah pojava kulturnih svetnikov se bo pokazalo, ali se je vzorec, ki smo ga z njegovimi stalnicami in spremenljivkami prepoznali pri Jónasu in Prešernu, pojavljal še v drugih evropskih književnostih in ali se je po celini širil iz enega samega središča ali pa je vznikl na več krajih. Ne nazadnje je treba priznati, da je bil namen naše raziskave tudi prispevek k notranji dekolonizaciji evropske komparativistike. Skuša namreč nekoliko spremeniti prevladujočo prakso, da komparativisti iz gospodarsko-politično in jezikovno-populacijsko šibkejših okolij svoje literature primerjajo predvsem z zgledi metropolitanskih, pretežno zahodnoevropskih literatur in skušajo tako implicitno dokazovati individualnost in vrednost svojih književnosti; merilo te vrednosti naj bi bila v njihovi udeleženi pri kulturnem kapitalu metropol (Juvan, »Ideologije«). Dobro bi bilo, ko bi se evropska primerjalna književnost usmerila še k neposrednim primerjavam med samimi obrobji, »malimi« literaturami. Takšna sprememba gledišča bo z natančnejšim razpoznavanjem konkretnih, lokalno posebnih uresničitev potujočih transnacionalnih kulturnih vzorcev in z vpogledi v singularne idiokulture (Attridge) ustvarjalcev in konzumentov v različnih nacionalnih literaturah prispevala k izostritvi podobe o delovanju in razvoju svetovnega literarnega sistema ter njegovih makro- in mikroegij. S preusmeritvijo pozornosti se bo očitneje pokazalo, da je kulturni transfer potekal tudi med samimi obrobji. Čeprav zgodovina slovensko-islandskih literarnih stikov še ni napisana in nikdar ne bo mogla biti tako bogata kot na primer prikazi slovenskih odnosov s Čehi, Poljaki ali južnimi Slovani, pa je sodobno krčenje sveta vendarle okrepilo stike tudi med oddaljenima koncema Evrope. O tem priča Svetlana Makarovič s *Sago o Hallgerd*, nedavno objavljeno antikanonično izpeljavo *Sage o Njallu*, nekaj malega pa, upam, tudi pričujoče razprave.

LITERATURA

- Attridge, Derek. *The Singularity of Literature*. London in New York: Routledge, 2004.
- Casanova, Pascale. *La République mondiale des Lettres*. Paris: Ed. du Seuil, 1999.
- Cornis-Pope, Marcel in John Neubauer, ur. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. Volume 4: Types and Stereotypes. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2010.
- Cultural Saints of the European Nation-States (CSENS)*. Project leader Sveinn Yngvi Egilsson. HERA Joint Research Programme. Application Template for Outline Proposals. Reykjavík, 2009.
- Domínguez, César. "Literary Emergence as a Case Study of Theory in Comparative Literature." *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 8.2 (2006). Online edn.
- Dović, Marijan. "France Prešeren: A Conquest of the Slovene Parnassus." *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*.

- Vol. 4. Ur. Marcel Cornis-Pope in John Neubauer. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins, 2010. 97–109.
- — — »Literary Histories: From the National to the Post-National Perspective.« *Interlitteraria* 15. 1 (2010): 53–65.
- Bellah, Robert N. »Civilian Religion in America.« *Daedalus* 96 (1967): 1–21.
- Espagne, Michel in Michael Werner, ur. *Transferts: Les relations interculturelles dans l'espace franco-allemand*. Paris: Editions Recherche sur les Civilisations, 1988.
- Even-Zohar, Itamar. "Culture planning, cohesion, and the making and maintenance of entities." *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in homage to Gideon Toury*. Ur. Anthony Pym, Miriam Shlesinger in Daniel Simeoni. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins, 2008. 277–292.
- Even-Zohar, Itamar. *Polysystem Studies = Poetics Today* 11.1 (1990).
- Jónsdóttir, Guðríður Borghildur. »Jónas Hallgrímsson.« Prev. Victoria Cribb. *Icelandic Writers*. (Dictionary of Literary Biography 293.) Ur. Patrick J. Stevens. Detroit: Thomson Gale, 2004. 212–233.
- Juvan, Marko. »Ideologije primerjalne književnosti: perspektive metropol in periferij.« *Primerjalna književnost v 20. stoletju in Anton Ovir*. Ur. Darko Dolinar in Marko Juvan. Ljubljana: Založba ZRC, 2008. 57–91.
- — — »Slovenski kulturni sindrom' v nacionalni in primerjalni literarni vedi.« *Slavistična revija* 56.1 (2008): 1–17.
- — — »Svetovni literarni sistem.« *Primerjalna književnost* 32.2 (2009): 181–212.
- Latour, Bruno. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Leerssen, Joep. *National Thought in Europe: A Cultural History*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006.
- Moretti, Franco. *Grafi, zemljevidi, drevesa in drugi spisi o svetovni literaturi*. Prevod in spremna beseda Jernej Habjan. Ljubljana: Studia humanitatis, 2011.
- Nemoianu, Virgil. "National Poets' in the Romantic Age: Emergence and Importance." *Romantic Poetry*. Ed. Angela Esterhammer. A Comparative history of literatures in European languages XVII. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. 249–255.
- Óskarsson, Þórir. »From Romanticism to Realism.« *A History of Icelandic Literature*. (Histories of Scandinavian Literatures, vol. 5.) Ur. Daisy Neijmann. Lincoln in London: The University of Nebraska Press in The American-Scandinavian Foundation, 2006. 251–307.
- Perkins, Mary Ann. *Nation and Word, 1770–1850: Religious and Metaphysical Language in European National Consciousness*. Aldershot etc.: Ashgate, 1999.
- Ringler, Dick. *Bard of Iceland: Jónas Hallgrímsson, Poet and Scientist*. Madison: The University of Wisconsin Press, 2002.

SPLETIŠČI

- SPIN – *Study Platform on Interlocking Nationalisms*. Ur. Anne Hilde van Baal in Joep Leerssen. Amsterdam. <http://www.spinnet.eu/home> (dostop 25. 5. 2011)
- Cultural Saints of Europe*. Description of a research project related to European Cultural Saints. Sestavili Jón Karl Helgason, Sveinn Yngvi Egilsson, Marijan Dović in Marko Juvan. Reykjavík, 2010. <http://vefir.hi.is/culturalsaints/> (dostop 25. 5. 2011)